

Іван Немченко

Постать Пантелеймона Куліша в кіноромані Петра Яценка

“Нечуй. Немов. Небач”

Нехай за нас наше діло говорить...

П. Куліш

Пантелеймон Олександрович Куліш (1819-1897) – визначний український мислитель, письменник, науковець, перекладач, педагог, громадський діяч, європеїзатор вітчизняного культурного простору. Його діяльність – ціла епоха в історії нашого народу. Тож цілком закономірною є дотичність П. Куліша до міриадів доль українців – відомих і малознаних. Це стосується й видатного українського письменника, педагога, критика, публіциста, історика, мемуариста Івана Семеновича Нечуя-Левицького (1838-1918). Перехрещувались життєві й творчі шляхи цих митців, єднала їх любов до України та рідного народу.

У кіноромані Петра Яценка “Нечуй. Немов. Небач” (2017), який безперечно став помітним мистецьким явищем на тлі останніх літ в Україні, П. Кулішеві належить одне з почесних місць. Як відомо, Пантелеймонові Олександровичу присвячено багато наукових і науково-популярних праць (серед авторів визначні вчені різних генерацій І. Айзеншток, М. Возняк, О. Гермайзе, Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Донцов, Д. Дорошенко, О. Дорошкевич, С. Єфремов, Г. Житецький, М. Зеров, Є. Кирилюк, М. Костомаров, О. Маковей, В. Міяковський, М. Могилянський, Є. Нахлік, І. Огієнко, В. Петров (Домонтович), В. Підмогильний, Ю. Романчук, К. Студинський, О. Сулима-Блохина, М. Сумцов, І. Франко, Д. Чижевський, В. Щурат, а з наших сучасників М. Бондар, О. Вертій, А. Гуляк, І. Девдюк, Т. Дзюба, В. Дудко, М. Жулинський, В. Івашків, Т. Клименко, Д. Кондратьєва, В. Лазарева, І. Михайлин, Є. Нахлік, Н. Осьмак, В. Панченко, Г. Поперечна, Л. Похила, В. Сарбей, В. Терлецький, О. Федорук, В. Шевчук, Ж. Янковська, О. Ясь, В. Яцюк та ін.). Уявлення про письменника розширюють його численні твори, які в незалежній Україні вирішено видати “Повним зібранням” у 39 томах. Адже в багатьох із них наявний автобіографічний елемент. Це зокрема вірш “Святиня”, поема “Куліш у пеклі” та ін. Відзначимо, що одна з кращих праць про автобіографізм творів митця — монографія “Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша” (2006) Є. Нахліка, що продовжила традиції незабутнього В. Петрова (Домонтовича) та його блискучих досліджень — докторської дисертації “Пантелимон Куліш у п'ятдесяті роки: життя, ідеологія, творчість” (К., 1929) та розвідки “Романи Куліша (1930). Про Пантелеймона Олександровича йдеться в літературних текстах, листуванні, мемуарах, публіцистиці, краєзнавчих нарисах численних авторів різних часів. Досить назвати бодай твори таких письменників, як Ю. Андрухович, В. Боровий, О. Будаш, С. Голованівський, М. Зеров, О. Ільченко, Ю. Костюк, І. Кочерга, В. Кулик, Г. Мазуренко, Є. Маланюк, А. Малишко, С. Процюк, М. Рильський, Яр Славутич, П. Филипович, В. Чабаненко, М. Чернявський, С. Шевченко, В. Шевчук, О. Шокало, які в художній формі репрезентували постать П. Куліша. Або ж кінороман І. Савченка “Тарас Шевченко”, де епізодично репрезентована постать Пантелеймона Олександровича. Як правило, автори схилились перед величчю духу славетного діяча, його необмеженим просвітницьким потенціалом,

жертвністю й одержимістю в царині служіння українській ідеї, або ж варіювали сторінки інтимного життя письменника. Але в радянський період митці зобов'язані були таврувати П. Куліша за “буржуазний націоналізм” та подібні гріхи, протиставляти його Т. Шевченкові та іншим революціонерам-демократам. До цього спонукали компартійні настанови, або ж рекомендації з академічних “Історій української літератури”, побудованих за ідеологічним принципом, що сприймалися як незаперечні істини. Наприклад, у першому томі такого видання за 1955 рік персоналії “Пантелеймон Куліш” годі й шукати, але розділи, присвячені “дозволеним” класикам, пересипані згадками про нього – звісно ж, у негативному висвітленні. Скажімо, ведучи мову про І. Нечуя-Левицького, автор розділу З. Мороз наголошує, що до рук письменника *“потрапляло й чимало творів, пройнятих буржуазно-ліберальною, націоналістичною ідеологією, таких, як роман “Чорна рада” і поема “Україна” Куліша”* [3, с.370]. Щось подібне знайдемо й у літературному портреті “Іван Нечуй-Левицький” М. Походзіла за 1966 рік. Науковець безапеляційно стверджує: *“Вплив П. Куліша негативно позначився на формуванні світогляду письменника”* [9, с.11]. Суголосним із попередніми авторами є й В. Омельченко. У його брошурі “Живописець слова: до 130-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького” (1968) наголошувалось: *“...П. Куліш, редагуючи рукописи творів І. Левицького та сприяючи їх публікації, водночас прагнув спрямувати письменника на реакційно-націоналістичні манівці в літературі”* [7, с.8]. Тож не дивують звинувачення на адресу й самого Івана Семеновича в тому, що його творчість *“позначена націоналістичною обмеженістю”* [12, с.10]. За доби незалежності подібні штампи було відкинуто. Тож літературознавці та письменники останніх десятиліть констатують плідність і природність творчих контактів між П. Кулішем та іншими митцями, зокрема й І. Нечуєм-Левицьким. Невгамовний Пантелеймон став по праву одним із символів відродження української нації [див.8].

Постать П. Куліша в кіноромані П. Яценка “Нечуй. Немов. Небач” представлена в досить незвичному ракурсі, а відтак у значній мірі суб'єктивно. Хоча автор і зауважує, що це художнє дійство *“засновано на реальних подіях і біографії Івана Нечуя-Левицького”* [13, с.9], зокрема з використанням резонансної книжки діаспорного дослідника М. Тарнавського “Нечуваний Нечуй” [11], яка йому дуже допомогла в роботі [13, с.145], і текст помережано численними датами, але читач уже з перших сторінок видання відзначить для себе наявність у ньому характерних рис європейського стимпанку (паропанку) й елементів української химерної прози, переплетіння дійсного і фантастичного, цілком вірогідного і легендарного. У простір біографічного роману, зорієнтованого на об'єктивність у висвітленні фактів, вірність історичним джерелам, несподівано вриваються екшн і детектив, ба навіть фентезі. Але це не шокує чи відштовхує читачів, а навпаки — вабить своєю непередбачуваністю, варіативністю, відступом від заданих схем. Тож поява такого експериментального твору, що до того ж писався з урахуванням думок і побажань потенційних читачів як свого роду співавторів, викликала чимало захоплених відгуків. Олена Захарченко, Олеся Кізима, Тетяна Мейзерська, Катерина Савенко, Світлана Тараторіна, Аліна Штефан та інші поціновувачі тексту звернули увагу на жанрові особливості кінороману, на несподіваність, нешаблонність трактування відомих діячів у ньому. Зокрема, Олеся Кізима відзначила, що письменників-класиків і науковців П. Куліша та М. Грушевського репрезентовано в творі *“в оригінальній іпостасі”*. Книжковий блогер, експерт книжкової премії “Еспресо.

Вибір читачів” Світлана Тараторіна теж не оминула постать “авантюриста Панька Куліша” [10] в інтерпретації П. Яценка. Наголошуючи на своєрідності нового кінороману, вона констатувала:

“Хай там як, #стартапНечуй відбувся. А наша література отримала жанровий роман, написаний чудовою сучасною мовою, сповнений гумору і внутрішньокультурних діалогів. А головне – із міцним сюжетом, закрученим, як пружина в серці Нечуя.

Хоча щодо жанру, раджу зі мною не погоджуватися, а прочитати й визначитися самим, бо все ж таки це – відгук від фантфана. А “Нечуй. Немов. Небач”, як кожна добра книга, не тільки працює із шаблонами, а й уміло їх порушує” [10].

Адже йдеться про художній твір, а не наукове дослідження. А відтак годі закидати авторові в плані відходу від реальності в бік власних фантазій.

Уперше в творі П. Яценка згадується П. Куліш у прикрому для героя-малюка Івана Левицького контексті під 1844 роком. Отець Симеон, стеблівський священик і вчитель, а ще турботливий татко, знайшов як допекти неслухняному синові: *“І почув Господь благання раба божого Івана, і оминула його кара різками, але інше, важче покарання придумав йому рідний батько: переписувати народні пісні, бо він хоче їх надіслати панові Кулішеві. Дідько! – з пера на каліграфічно списаний аркуш упала клякса” [13, с.24].* Згадка про П. Куліша відділяється лише крапкою від лайливого вигуку, пов'язаного з нечистим. Тож читач мимоволі замислиться: чи з дідьком узгоджується несподівана клякса, через яку треба переробляти написане? Чи асоціація стосується того, хто закликав та заохочував усіх бажаючих записувати й надсилати йому для друку тексти народних пісень. Тобто: не було б якогось там Куліша-дідька, то не треба було б займатись такою набридливою для хлопчика писаниною, якій кінця-краю не видно (*“І сім, і сто сімнадцять ночей працював отрок Іван”*). Попри авторську іронію та схильність до гіперболізації, для непосидючого шибеника навіть завдання переписати аркуш було ледь не каторгою. Це пізніше І. Нечуй-Левицький щиро захопиться фольклористичною та етнографічною діяльністю, а в дитинстві він був справжнім бешкетником, що неодноразово живописує П. Яценко на сторінках кінороману, зокрема в ілюстраціях до того ж 1844 року (то гостеві підкине в ліжко рака, то поцупить гальмівний механізм від парової машини, спровокувавши цілковитий провал її привселюдного показу). З вершин дорослості Іван Семенович, звісно, міг лише подякувати батькові за те, що змалечку прилучав його до рідного фольклору хоча б і через те “каторжне” переписування. Принаймні в епізоді, коли дід Стех нагадав героєві: *“Ти маєш пам'ятати пана Куліша, бо як ти мав сім літ, то переписував йому обряди та пісні...” [13, с.52],* той по-доброму посміхнувся. На той час знайомство з П. Кулішем було тільки заочним, через уявлення про нього як відомого письменника, фольклориста, етнографа, як друга й побратима Т. Шевченка і М. Костомарова. Той же дід Стех, говорячи про своє диво – механічного Кобзаря, знову ж таки згадує всюдисущого Пантелеймона, що став у пригоді: *“Виписав посмертну маску аж із Петербурга через пана Костомарова, а йому порекомендував мене пан Куліш, до якого у свою чергу написав твій батько” [13, с.52].* У творі П. Яценка неодноразово обігрується реальний факт листування між П. Кулішем і родиною Левицьких. Йдеться передусім про дружні взаємини з отцем Симеоном. Як видно з одного з таких листів, опублікованого в “Повному зібранні творів” П. Куліша, автор ставиться до адресата по-приятельськи (*“Що*

оце Ви, Отець Симеон, замовкли, мов татарва вхопила?”), а при тому й висловлює йому належну повагу як священникові. Зокрема, завершує свою вісточку Пантелеймон Олександрович шанобливим підписом: *“Прихильний Ваш слуга П. Куліш”* [5, с.120]. До речі, цього листа він так і не відправив. Вочевидь, через свою легендарну забудькуватість і незібраність, якою заразився чи не від свого друга М. Костомарова.

Уперше в кіноромані П. Яценка П. Куліш уже як діючий персонаж з'являється в епізоді “1868. Краків”. Автор подає такі риси його зовнішності: *“Добре вбраний високий чоловік, обличчю якого додавали сумовитого виразу вуса з опущеними кінчиками”* [13, с.71]. Тут же П. Яценко натякає на всім відому вдачу Куліша-ловеласа. Це помітно з діалогу між ним та гарненькою касиркою на залізничному вокзалі:

“...Підійшов до квиткової каси:

– Прошу пані, я замовляв телефонічно квитка на прізвище Куліш.

– Пан Пантелеймон Куліш?

– Так.

– Прошу, – панянка за віконечком мала приємну посмішку.

– Поїзд справді спізнюється? – він отримав квитка, але затримався, щоби завважити, якого кольору в неї очі.

– На жаль. Але тільки на чверть години, – вона усміхнулася знову.

– Дякую, у вас чудова усмішка, – пан зітхнув, узяв свого портфеля під пахву та гукнув хлопця-продавця газет” [13, с.71].

Нейтральний тон героя на початку розмови з красунею змінюється на зацікавленість жінкою, її привабливою зовнішністю. Здається, що намічається фліртування зі співбесідницею. Але ніби похопившись, герой обмежується тільки елементарною чемністю, не роблячи кроків до зближення. А проте Кулішеве зітхання видає його секундні вагання: чи пофліртувати, чи ні.

Як відомо, І. Нечуй-Левицький уперше знайшов можливість побачитись віч-на-віч із П. Кулішем наприкінці 1867 року за свого седлецького періоду викладацької роботи (1867-1873). Ось як він передає сам враження від цієї зустрічі в листі до О. Огоновського від 24 липня 1890 року: *“Пробуваючи в Седльці, я прочув, що в Варшаві живуть П. О. Куліш з жінкою Ганною Барвінок та В. М. Білозерський. Я побував у їх і познайомився з ними. Ця знайомність додала мені моральної сили на чужині: мені було з ким душу одвести”* [6, с.326]. Пізніше подібна нагода випала вже на теренах Австро-Угорщини: *“Я стрівся в Відні з Кулішем, котрий тоді працював з п. Пулюєм над перекладом євангелія на український язык”* [6, с.326-327].

У П. Яценка хронотоп польської зустрічі означено в підзаголовку “1868. Варшава”. Цей епізод (як і згадуваний уже “1868. Краків”) побудовано на реальному факті загублення П. Кулішем рукописів І. Нечуя-Левицького. За Пантелеймоном Олександровичем, як відомо, водилися такі грішки. І не раз, довіривши йому свої

матеріали для друку за кордоном чи й у межах тодішньої Російської імперії, письменники ризикували більше їх ніколи не побачити. Факт загублення рукописів І. Нечуя-Левицького П. Кулішем за перебування за кордоном фіксується у різних джерелах. Такі констатації знаходимо, наприклад, у Н. Крутікової [4, с.22], у Р. Іванченка [2, с.42]. Про це ж лаконічно повідомив і сам І. Нечуй-Левицький у листі до О. Кониського від 19 квітня 1876 року, згадавши “згублену десь за границею Кулішем повість *“Наймит Яріш Джеря”* і комедію *“Жизнь против, долю проснав”*, перероблену з Шевченкового *“Сотника”* [6, с.270].

В інтерпретації П. Яценка в епізодах “1868. Краків” та “1868. Варшава” П. Куліш скоріше нагадує успішного та винахідливого детектива з сучасних телесеріалів про Шерлока Холмса, Еркюля Пуаро чи Вільяма Мердока, аніж письменника-класика. Особливо ж він споріднений із першим із названих героїв, дарованим читацькій, а далі й глядацькій аудиторії завдяки перу знаменитого А. Конан-Дойля. То у версії П. Яценка Куліш виявляє гарну обізнаність із місцевими кримінальними злочинами, то із кишеньковим двоствольним “дерінджером” женеться за викрадачем на електричному кебі. То легко впізнає серед велелюддя таємного агента. То потверджує, що він почуввається в урбаністичному середовищі (а не в хутірному просторі), наче риба у воді. Однак у такому разі виникає питання: як при цьому Куліш-супермен не передбачив можливості викрадення в нього чужих матеріалів і не запобіг цій акції. Але пригодницькі елементи, принесені П. Яценком до кінороману, безперечно себе виправдовують. Події відбуваються динамічно, а постаті героїв, зокрема П. Куліша, позбавляються очікуваних певною частиною читацького загалу (і глядацької аудиторії у разі фільмування твору) ореолів книжної ідеалізації, традиційності або спрощеності. Але часом автор аж надто захоплюється авантюрою складовою, раптом обриваючи розповідь і лишаючи пошук відповідей для самих читачів. Так, інцидент між П. Кулішем та агентом і цензором в одній особі Беленбеєвим завершується таки несподівано (*“Черт! Неужели он забрал кошелек?!”*). Тобто викрадач Нечуєвих матеріалів бідається, що його пограбував П. Куліш. І автор ніяких пояснень щодо цього не подає. Тож читач має домислити: чи автор “Чорної ради” вчинив як благородний розбійник, ревізувавши кошти негідника-агента? Чи, може, він час від часу виступав у ролі пересічного кишенькового злодія? А може, П. Куліш узагалі не мав ніякого відношення до зниклих коштів агента? Така недомовленість мимоволі кидає тінь на репутацію письменника.

Назвою кінороману визначено три центральні персонажі твору (Нечуй – письменник Іван Левицький, Немов – його кохана Наталка Громека і вона ж Наталі Немова, Небач – представник Тичасової комісії для розгляду давніх актів у Києві чи Київської археографічної комісії Михайло Юзефович). Хоча, звісно, автор міг і розширити заголовкове поле за рахунок інших героїв чи героїнь. Адже крім дієслів *чутти, мовити, бачити*, від яких утворено похідні слова – найменування Нечуй, Немов і Небач, в українській мові є багато й інших. Скажімо, *думати, нюхати, шанувати, ждати* тощо. Наприклад, М. Грушевський, згідно зі специфікою творення цього образу П. Яценком, міг би виступити як Недум, або Ненюх, оскільки відштовхує від себе І. Нечуя-Левицького підкресленою проросійською позицією, вірогідданським духом (визначний учений і письменник, що звик мислити загальними категоріями і жив наукою, виявився нетямущим в елементарних речах, утратив нюх на підступи і провокації, бездумно і фатально

довіряючи московському світові — це, поряд із іншими чинниками, призведе до втрати української державності й незалежності, а відповідно до краху цього політика, першого президента УНР). Виведений у кіноромані знаменитий вітчизняний літературознавець С. Єфремов, якого вважали “душеприкажчиком українських письменників” за турботу про митців похилого віку, за збереження та видрук їх творчої спадщини, міг би фігурувати під іменням Нешан (бо з одного боку, він щиро піклується про відправку патріарха українського слова до Київської богадільні, де про нього дбатимуть, а з іншого — відверто й грубо глузує зі старого митця в розмові з М. Грушевським і Л. Старицькою-Черняхівською, які поділяють його думку про “божєвільну коректуру”, а відтак про “легке божєвілля” Івана Семеновича, викликане його бажанням бачити свої тексти в друкованій формі, як він хотів — без значних редакторських втручань). Нарешті, й П. Куліш міг би виступити в кіноромані як Неждан (оскільки він прославився надзвичайною суперечливістю та непослідовністю, а відтак чекати від нього передбачуваності було марною справою). Але це все лише наші принагідні міркування вголос, які П. Яценка, звісно, ні до чого не зобов'язують. Вочевидь, заголовкова тріада “Нечуй. Немов. Небач”, підказана письменникові Т. Лещаком [13, с.145], була обрана як найбільш оптимальна. І ми як читачі маємо такий авторський вибір поважати.

На сторінках кінороману П. Яценка “Нечуй. Немов. Небач” П. Куліша репрезентовано то як друга І. Левицького, то як його покровителя, порадирика, редактора текстів. На думку члена Київської археографічної комісії М. Юзефовича, безперечною є приязнь між ними. Він радить: “*Спитайте хоча б у вашого товариша Панька Куліша...*” [13, с.96]. Але сам автор кінороману в цьому плані не такий уже й однозначний. Так, в епізоді “1868. Варшава” П. Куліш та І. Нечуй-Левицький спочатку розмовляють на “ти” як близькі приятелі, але під кінець діалогу акценти змінюються. Ніби й удаючи офіційний тон, наче й напівжартівливо, Пантелеймон Олександрович переходить на “ви” і неодноразово звертається до співбесідника вже інакше (“*пане Левицький*”). З одного боку, він визнає безперечний талант І. Левицького: “*...Те, що я читав, заслуговує, аби бути виданим!*” [13, с.80]. Відповідна й реакція співрозмовника: “*Нечуй засяяв*” [13, с.80]. Але тут же П. Куліш заявив про потребу “*певної редакторської руки*”. Тож “*посмішка Левицького трохи зблякла*”, адже всім відомою була звичка Пантелеймона Олександровича кардинально правити тексти, часто втручаючись у них попри згоду авторів. А для І. Нечуя-Левицького це завжди було дуже болючою темою. Тож під кінець даного епізоду П. Куліш не може приховати своєї зверхності у ставленні до молодшого за віком письменника (різниця аж на два десятки літ), звільнитись від менторського тону.

Проте в епізоді “1869. Відень” П. Куліш та І. Нечуй-Левицький знову зустрічаються як чудові приятелі. Це помітно і з авторських зауваг, і з реплік героїв. Побачивши друга, “*Куліш обійняв Нечуя та посадовив біля себе*” [13, с.98]. Звертається до співбесідника Пантелеймон Олександрович щиро та привітно (“*дорогий Іване*”, “*мій друже*”), радіє його успіхам в інтимному плані (“*Нарешті хоч якась інтрига, бо про тебе вже ходять чутки як про затятого самітника*”), але й не забуває перевірити уроки щодо конспірації, які мав засвоїти І. Нечуй-Левицький. П. Куліш умів вразити співрозмовника. Тож і від І. Нечуя-Левицького лунає захоплене: “*І звідки ви все знаєте?*” [13, с.99].

Яким би не був суперечливим П. Куліш чи в стосунках із людьми, чи в творчості, чи в громадських справах — він мав неабиякий авторитет серед української спільноти. Ця

думка проходить через кінороман П. Яценка, потверджується в ряді епізодів. Одна з найкумедніших сцен у творі — це так звана лекція “*про словесність українську та її найкращих письменників*”, запропонована студентами Київської духовної академії у відповідь на професорове просторікування про те, що “*никакой малороссийской либо белорусской словесности не было, нет и быть не может!*”, та викликані цим дошкульні кпини великоросів: “*Выкусили, хохлы?*” [13, с.43]. Вихованці-українці кулаками втовмачують своїм великодержавним опонентам просту істину: була, є і буде! А б'ючи примовляють, щоб не забували імен українських класиків (“*доброї пам'яті Гриць Сковорода*”, “*Петрусь Артемовський, Генік Гребінка, Гриць Основ'яненко, Панько Куліш, звичайно, Іванко Котляревський та іже з ними!*”, “*що й казати про нашого доброї пам'яті Тарасика Шевченка, чийм словом зачитуються не лише в стольному Києві, але й у петербургах!*”). Цікава реакція ректорату академії на цю лекцію-бійку: “*Малоросов в холодную на три сутки. На хлеб и воду. Великоросам устное порицание*” [13, с.44]. Хоча, зрозуміло, автор удався до згущення барв, змальовуючи таку сцену, але аж ніяк не погрішив щодо історичної правди: київське студентство у всі часи захищало національні ідеали та святині, не зважаючи на можливі репресії. Характерно, що одним із гасел у боротьбі за українськість стає й ім'я П. Куліша. Зазначимо, що в кіноромані символами російського світу чи то пак тогочасного адміністративно-чиновницького апарату, що переслідує і цькує І. Нечуя-Левицького, стають “*пан із портфелем*” і характерний уже для хрущовської епохи бульдозер-борець проти інакомислення, але зі спотвореною назвою: “*Александръ Пушкинъ*” [13, с.135]. Цікаво, яким був би ефект, якби П. Яценко використав природніший для російського загалу Кулішевих часів твердознаковий (а не ятевий) варіант: “*Александръ Пушкинь*”.

У фінальній частині кінороману, у символічній картині відходу І. Нечуя-Левицького у вічність, він бачить усю Стару громаду — коло одностудців та побратимів, а також свою рідню та друзів дитинства. Поряд із ним на човні-дубі постають “*усі, кого любив і з ким хотів бути*” [13, с.141]. І найпершим у цій галереї репрезентовано Панька Куліша. Далі й інші діячі — П. Житецький, М. Драгоманов, М. Лисенко, О. Русов тощо. Звісно, тут з'являється і Т. Шевченко в ролі “*кочегара із головою лева*”, який “*лопатою кидав до топки дуба вже не вугілля, а самі сяючі зорі, які яскраво спалахували*” [13, с.141]. Але першість усе ж належить П. Кулішеві. Чи це випадковість? Певно, ні. Хоча від взаємин із Пантелеймоном Олександровичем І. Нечуєві-Левицькому доводилось переживати і прикрощі, але це була знакова й архіважлива людина в його долі, як і в історії України.

P.S. Відзначаючи безперечну майстерність, виявлену П. Яценком у зображенні П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та інших героїв кінороману, мушу зізнатись, що читаючи текст, побоювався, що шановний автор, захопившись перейменовуваннями та метаморфозами, подібно до перехрещення Григорія Сольського на Івана [13, с.86], чи Людмили Старицької-Черняхівської на Марію [13, с.129], почне називати й Пантелеймона Куліша яким-небудь Пилипом чи Митрофаном, Оверком чи Степаном. Заради химерності. Але на жаль (чи на щастя), цього не сталося. Хоча враховуючи незчисленні Кулішеві псевдоніми [див.1, с.491], у складі яких фігурують то Іван, то Євгеній, то Данило, то Петро, то Нечипір, то Микола, то Опанас, то Павло, то Роман, то Денис, елементи такої чудасії могли б якось відбитись у кіноромані.

Література

1. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.) / О. І. Дей. – К.: Наукова думка, 1969. – 559 с.
2. Іванченко Р. Іван Нечуй-Левицький: нарис життя і творчості / Роман Іванченко. – К.: Дніпро, 1980. – 147 с.
3. Історія української літератури: у 2 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – Т.1. – 731 с.
4. Крутікова Н. Є. Творчість І. С. Нечуя-Левицького: статті та матеріали / Н. Є. Крутікова. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 248 с.
5. Куліш П. Повне зібрання творів: листи / П. Куліш. – Т.1.: 1841-1850. – К.: Критика, 2005. – 648 с.
6. Нахлік Є. Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша” / Є. Нахлік. – К.: Укр.письменник, 2006. – 351 с.
7. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: у 10 томах / І. С. Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1968. – Т.10. – 587 с.
8. Омельченко В. І. Живописець слова: до 130-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького / В. І. Омельченко. – К.: Знання, 1968. – 48 с.
9. Пантелеймон Куліш і українське національне відродження: доповіді та повідомлення наукової конференції, присвяченої 175-м роковинам від дня народження письменника / ред. І. Л. Михайлин. – Харків, 1995. – 97 с.
10. Петров (Домонтович В. Романи Куліша / В. Петров (Домонтович // Зайцев П. Перше кохання Шевченка; Петров В. (Домонтович). Романи Куліша; Аліна й Костомаров. – К.: Україна, 1994. – С.15-194.
11. Походзіло М. У. Іван Нечуй-Левицький: літературний портрет / М. У. Походзіло. – К.: Дніпро, 1966. – 128 с.
12. Тараторіна С. Нечуй-Левицький із механічним серцем, або Незбагненні шляхи українського паропанку [Електронний ресурс] / Світлана Тараторіна. – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2017/10/20/nechuy-levitskiy-iz-mehanichnim-sertsem-abo-nezbagnenni-shlyahi-ukrayinskogo-paropanku/>
13. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі / авторизов. пер. з англ.: Ярослава Стріха / Максим Тарнавський. – К.: Laugus, 2016. – 289 с.
14. Українські письменники: біобібліографічний словник: у 5 томах. – К.: ДВХЛ, 1963. – Т. 2. – 752 с.

15. Яценко П. Нечуй. Немов. Небач: кінороман / Петро Яценко. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2017. – 148 с.

Немченко І. В. Постаць Пантелеймона Куліша в кіноромані Петра Яценка “Нечуй. Немов. Небач” / І. Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник: випуск 16. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2019. – С.54-63.